

Sto let od narození Jana Szczepańskiego

Obávám se, že jméno Jana Szczepańskiego většine dnešních českých sociálních vědců nic neřekne. Je to chyba a současně nelichotivé svědectví o stavu naší akademické obce. I kdyby Szczepański už neměl vůbec žádný odborný význam, což si rozhodně nemyslím, nepochybně patří mezi nejvýznamnější polské sociology uplynulého století a jeho vliv na obnovenou českou sociologii v šedesátých letech byl zcela zásadní.

Szczepański se narodil 14. září 1913 v tehdy ještě rakousko-uherské Ustroňi, v selské rodině, která byla dvojnásobně minoritou. Ve většinově katolické společnosti se hlásila k evangelictví a současně patřila mezi „šlonzáky“, cizorodě vnímané jak německým a českým, tak také polským etnikem – a jejich národními buditeli. I když tato část českého Slezska po první světové válce připadla Polsku (definitivně v roce 1920), jazykově a etnicky nevyhranění šlonzáci se v něm rozhodně necítili být „doma“, obzvláště když se hlásili k luterské konfesi. Szczepański si z tohoto marginálního postavení učinil výhodu, díky němu získal výjimečný pozorovací a sociálněkritický talent, takže polskou společnost mohl nahlížet zároveň zevnitř i jako vnější pozorovatel. Jeho kultivaci jistě napomohlo i studium filosofie a sociologie u ikony tehdejší polské sociologie, Floriana Znanieckiego v Poznani (doktorát obhájil v roce 1939).

Další Szczepańskiego osudy byly pro středoevropského intelektuála 20. století příznačné. Jako Polák byl v období nacistické hegemonie určen k likvidaci, nasazen na nucené práce v Rakousku. Protože se mu válku podařilo přežít, vrátil se k vědě a v roce 1949 se v Lodži habilitoval. Jenže to už byli

u moci komunisté, kteří sociologii považovali za „buržoazní pavědu“, již chtěli učinit přítrž. Szczepański se proto musel věnovat filosofii a jiným společenským vědám, marxismus však nepřijal jinak než čistě deklarativně – a i to jen na chvíli. Na univerzitě proto směl zůstat, získal profesuru (1951 mimořádnou, 1963 řádnou) a stal se dokonce jejím rektorem (1952–56). Komunistické tažení proti sociologii v Polsku navíc trvalo mnohem kratší dobu než kdekoli jinde, takže Szczepański v roce 1957 spoluzakládal filosofický a sociologický ústav polské Akademie věd a stal se – zpočátku spolu s manželi Ossowskými a několika dalšími – skutečným nestorem obnovené polské sociologie. Na rozdíl od mladých marxistů (Z. Bauman, M. Hirszoviczová, J. Wiatr aj.) přitom rozhodně nepodnikal pokusy o vytvoření nějaké marxistické sociologie, nýbrž snažil se vrátit polskou sociologii do společnosti standardní západní vědy.

Szczepańskiego snažení bylo úspěšné, i když je třeba připustit, že pro tehdejší světovou akademickou obec byli zajímavější právě stoupenci marxistické sociologie (z nichž se ovšem mnohdy vyklubali „revizionisté“). V letech 1966–70 byl předsedou Mezinárodní sociologické společnosti a současně vydal několik knih zásadního významu: učebnici dějin sociologie *Sociologie: rozvoj problematiky a metod* (1961, slovensky 1967), nástin předmětu sociologie *Základní sociologické pojmy* (1963, česky 1966) a populární přiblížení jejich výzkumných témat *Spektrum společnosti* (1965, česky 1968). *Základní sociologické pojmy* přitom vyšly v bezmála deseti jazycích a dosáhly celkového nákladu půldruhého milionu výtisků, což z nich dělá jeden z největších sociologických bestsellerů všech dob. Spolupůsobil tu hlad po poznání ve východním bloku donedávna zakázaném,

bez autorovy skvělé akribie a současně schopnosti přístupného výkladu by se to však jistě neobešlo. Právě z této a dalších Szczepańskiego knih se ostatně učili amatérští zájemci o sociologii v tehdejší Československu, z nichž se záhy stali vynikající sociologové: domácí oborová tradice jim byla vzdálená a nedostupná, stejně jako (alespoň zpočátku) přímé kontakty s dobou západní vědou.

Konstitutivní význam Jana Szczepańskiego pro českou sociologii (připomeňme, že se v roce 1966 zúčastnil konference ve Špindlerově Mlýně a o rok později předsedal československo-polské konferenci ve Smolenicích), dotvrzený v květnu 1969 udělením čestného doktorátu brněnské univerzity, skončil stejně rychle jako začal. S nástupem tzv. normalizace ustaly jakékoli oficiální kontakty, polská sociologie začala být považována za nebezpečné „hnízdlo revizionismu“ – vzhledem ke Szczepańskému poněkud neoprávněně, protože jako nemarxistický sociolog byl ve skutečnosti ještě něčím horším. A to přesto, že současně ve spřátelené lidovědemokratické zemi dosáhl nejvyšších akademických i politických met. V letech 1968–76 byl ředitelem filosoficko-sociologického ústavu a 1969–80 viceprezidentem polské Akademie věd, zároveň byl 1972–85 poslancem Sejmu (poprvé poslancoval již v letech 1957–61). Do „pravověrného“ Československa ovšem nemohl a jeho pozdější díla (*Úvahy o Republice* z roku 1971, o deset let mladší *Spotřeba a rozvoj člověka* a především monografie *O individualitě* z roku 1988) zde měla nulovou odezvu. Na Szczepańskiego se tak rychle zapomnělo, ačkoli obnovu české sociologie v šedesátých letech si bez přispění jeho děl lze sotva představit, i když byl spíš prvním iniciátorem, než vzorem hodným napodobování (ke skutečné

spolupráci na výzkumech inteligence či sociální stratifikace, jimž se tehdy věnoval, již totiž nedošlo). Szczepański zemřel ve Varšavě 16. května 2004 – v Polsku uznáván jako jeden z nejvýznamnějších sociálních vědců (roku 1998 obdržel druhé nejvyšší státní vyznamenání), v České republice prakticky zapomenut (nekrologem na něj vzpomněl jen znalec polské sociologie Jan Sedláček).

Zatímco v šedesátých a sedmdesátých letech Szczepański přes všechny úspěchy představoval spíše doživající proud meziválečné sociologické esejistiky, jehož význam v kontextu dobového akademického mainstreamu upadal, právě tato „selská tvrdohlavost“ zajistila jeho dílu životnost dodnes. Vedle řady dnes již spíše antikvovaných (i když rozhodně nikoli nezajímavých) akademických děl totiž napsal několik stovek vynikajících esejů, jimž nelze upřít hloubku a dlouhodobou platnost. Ať již jde o kulturněhistorické miniatury z rodného Těšinska, nebo o obecnější zamyšlení nad fungováním polské společnosti ve 20. století, k poznání reálného sociálního provozu přispěly mnohem víc než velká část sociální vědy v úzkém smyslu. Analogie se Simmelem je vskutku na místě a týká se ostatně i významu obou velkých intelektuálů pro vývoj sociální vědy ve 20. století. Jestliže se tedy dnes i u nás v záplavě nejnovější americké produkce alespoň občas vracíme k Simmelovi (mnohem méně často, než by si skutečně zasloužil), nezapomínejme přitom ani na Szczepańskiego, jehož blízkost českému prostředí činí ještě mnohem zajímavějším.

Nebudou-li sociální vědy dbát o své klasiky, nebudou-li je (kriticky) číst a revidovat jejich tázání, budou odsouzeny k povrchnosti a po právu ztratí význam ještě rychleji, než na ně stačily zapomenout!

Zdeněk R. Nešpor

Konference Třebíč – 10 let v elitní společnosti UNESCO

Třebíč, 12.-13. června 2013

Dne 16. listopadu roku 1945 ratifikovalo v Londýně dvacet zemí světa ústavu organizace UNESCO. Svět se tehdy vzpamatoval z nejhoršího válečného konfliktu. Nijak tedy nepřekvapí, že v preambuli dokumentu, jenž vstoupil v platnost 4. listopadu 1946, je celkem šestkrát zmíněn mír. Svým způsobem i tuto událost si bezmála po sedmdesáti letech připomínali účastníci konference organizované Městským kulturním střediskem při příležitosti kulatého výročí přijetí židovského města a baziliky do listiny UNESCO. V konferenčním centru Předzámčí zámeckého areálu v Třebíči nejprve zástupci města a Městského kulturního střediska připomněli ideje, jež stály u zrodu organizace, která celosvětově chrání kulturní dědictví. Starosta Pavel Heřman pak označil zapsání dvou památek v jediné lokalitě na listinu UNESCO za nejvýznamnější událost v novodobých dějinách Třebíče.

První blok zahájila Luďa Klusáková zamýšlením nad obecnými principy práce UNESCO, jedné z celkem 17 agentur Organizace spojených národů. Ve svém velmi precizně vystavěném příspěvku se zaměřila mimo jiné na obecný výklad norem uplatňovaných při výběru nových lokalit. Na konkrétních příkladech doložila proměnlivost konceptu mimořádné univerzální hodnoty, jenž prodělal výrazné změny především v souvislosti s procesem globalizace, zpochybnující kulturní imperativ a dominanci evropské kultury. Referentka dále upozornila nejen na politickou povahu rozhodovacího procesu UNESCO, ale krom toho i na změkčené pojetí autenticity a integrity památek, jež souvisí

s výraznějším zastoupením dříve zcela periferních oblastí.

Na Klusákovou volně navázal Jiří Kuthan, jenž názorně vyložil jednotlivé etapy dějiny baziliky, kterou označil za monument prvního řádu. Nejprve upozornil na to, že zatímco v západní Evropě prožívalo benediktýnské mnišství první rozkvět již v karolínské době, do českého prostředí vstoupil řád až relativně pozdě. Fundace byla podle něj výrazem ambicí vedlejší moravské linie Přemyslovců, což by vysvětlovalo velikost stavby, přesahující potřeby konventu. Baziliku chápe referent jako úžasné zjevení pro současníky, zmiňuje však také neuspokojivou pramennou základnu, jež trápí již několik generací badatelů různých specializací. Význam „evropského fenoménu, jenž si plným právem zaslouží ocenění UNESCO“, doložil také v poměrech přemyslovského panství dosti neobvyklou reflexí značně vzdálených architektonických prvků.

Hosté konference byli následně přeneseni zpět do nedávné minulosti, slova se totiž ujal Zdeněk Matějka, osobnost, jež se výrazným způsobem přičinila o revitalizaci židovského města. Naplněný konferenční sál si z jeho úst vyslechl příběh vzniku Fondu Třebíč, založeného v únoru roku 1993, „v době nadšení a kvasu“. Ve svém výstupu se zaměřil především na program regenerace levobřežní části památkové zóny a obecně i na filosofii, jež tvořila základ jednotlivých projektů, podmínených rekonstrukcí infrastruktury židovské čtvrti. Za zcela unikátní, a jistě právem, označil využití prostředků získaných z amerických fondů. Fond kromě realizace různých projektů, v jejichž rámci bylo nutné řešit problémy vznikající mezi majiteli, investory, Památkovým ústavem a městem, připravoval také metodické pokyny pro

město. Činnost Fondu, rozvíjená neaktivněji do roku 2003, byla jedním ze zásadních momentů, který rozhodl ve prospěch zapsání unikátní urbanistické struktury židovského města do listiny UNESCO.

V dalším referátu se Věra Kučová vrátila k tematice konceptu mimořádné univerzální hodnoty, zaměřila se však spíše na praktické otázky mechanismu zapisování na listinu kulturního dědictví, o němž se rozhoduje na výročním zasedání UNESCO. Uvedenými statistikami potvrdila převahu euro-amerického kulturního prostoru, přičemž se ve výkladu zaměřila na města zapsaná v listině kulturního dědictví, především na minimální počet židovských lokalit, odhlédneme-li od specifického případu Izraele. S důrazem několikrát upozornila na mimořádnou univerzální hodnotu spočívající na trojnožce – naplnění kritérií pro výběr (1); autenticita a integrita (2); ochrana, management a jejich kvalita (3).

Zcela jinou perspektivu, vybočující z tradic „evropského“ pojetí památek, nabídl ve svém referátu Linda Kovářová. Zaměřila se na Hirošimu, tedy na ambivalentně vnímanou lokalitu, vybranou i díky snaze naplnit myšlenku míru, opakovaně zmiňovanou v preambuli zakládajícího dokumentu UNESCA. Kromě mimořádného symbolického potenciálu lokality referentka upozornila na zcela odlišný přístup k památkové péči v Japonsku, kde v zásadě nehrají roli autenticita či zachování původního materiálu, naopak je kladen důraz na zachování tradice a duchovního rozměru „zprostorovělého místa paměti“. Cílem může být i zachování atmosféry, což lze snadno doložit na památníku zemětřesení v Kobe, kde jsou ruiny ponechány v torzálním stavu. Běžnému recipientovi evropských památek jistě rozšířil obzory rovněž specifický

japonský výklad nezastavěného prázdného prostoru v centrální části městské aglomerace, který tvoří součást konceptu mírového města.

Odpolední program zahájila Karin Kahancová, jež stručně shrnula a přiblížila nesnadný proces obnovy lokality židovského hřbitova v posledních dvanácti letech. Auditorium bylo informováno o technických aspektech nesnadného restauračního úsilí, jehož pozitivní stránku lze vidět na postupujících opravách obřadní síně. Ze světa praxe památkové péče vyvedl následně posluchače Rudolf Fišer, přední znalec regionálních dějin, který zhodnotil roli třebíčského kláštera v nepříliš bohaté historiografické tradici. Nejprve se zaměřil na výklad tzv. třebíčské vsuvky do Kosmovy kroniky, vložené do textu pramene k roku 1115, tedy k předpokládanému roku úmrtí Oldřicha, jednoho z fundátorů kláštera. Interpretaci pramene uzavřel přesvědčivým tvrzením, že text nejspíše nelze považovat za Oldřichův chirograf, mnohem pravděpodobnějším zdrojem se zdá být aktový záznam. V excellentním, srozumitelném a jasně strukturovaném přednesu pak věnoval pozornost kauze předpokládaných análů, na něž se na více než padesáti místech svého díla Mars Moravicus odvolává velmi pečlivý barokní historik a plodný spisovatel Tomáš Pešina z Čechorodu. Dějiny historiografické tradice kláštera uzavřel Rudolf Fišer podáním dějin utváření Monasticonu, zásadního pramene, jenž vznikl díky péči tří generací rajhradských mnichů.

Antonín Žamborský opět zaměřil pozornost auditoria na problematiku uchovávání kulturního dědictví památek, vnímanou optikou architekta. Účastníky konference seznámil s vlastním výkladem nejnovějších nálezů učiněných v souvislosti s opravami

zámeckého areálu. Jeho interpretace se přitom opíraly především o pečlivou dokumentaci, jež vznikla v letech 2011–2013 v průběhu generální opravy hlavní zámecké budovy. Jitka Vlčková následně osvětlila auditoriu problematiku monitoringu, průzkumů a měření památek. Za klíčové východisko monitoringu přitom označila nominační dokumentaci. První jednání den uzavřela velmi sympatickým referátem Martina Veselá, jež se shrnujícím způsobem zaměřila na tři památky UNESCO v kraji Vysočina. Vzhledem k zaměření konference logicky upustila od obsáhlejšího komentáře k Třebíči, naopak se velmi zajímavě vyslovila k aktuálnímu stavu památkové péče v Telči a k opravám krytiny a krovu střechy poutního kostela sv. Jana Nepomuckého, poškozených ničivou vichřicí v roce 2008.

Program druhého dne otevřel Arno Pařík, jenž využil svou nezpochybnitelnou erudici a rozsáhlých znalostí k bližšímu osvětlení stavebního typu a freskové výzdoby Nové synagogy v Třebíči. Referent zasadil třebíčskou sakrální stavbu do širšího kontextu vývoje synagog. Poukázal mimo jiné na důležitou roli vedut a dalších pramenů, jejichž interpretace může přinést lepší porozumění vývoji synagog v dané lokalitě, krom toho může být ikonografický pramen dokladem přesné lokalizace již neexistující synagogy. Zmínil také výtečnou akustiku synagog. Následně se zaměřil na celou širokou paletu problémů a jako učený průvodce posluchače doslova provedl zajímavým světem kleneb, interiérů a architektonické podoby synagog v Čechách a na Moravě. Za mimořádně zajímavou část referátu považují srovnávací výklad ikonografie synagogální výzdoby, jejímž účelem byla chvála Hospodina a „stvořeného“. Jitka Mattyašovská se pak ve svém

referátu zaměřila na návštěvníky tří památek UNESCO v kraji Vysočina a pokusila se na základě vlastního výkladu dostupných dat porovnat jejich strukturu. Konferenci uzavřel Jaroslav Klenovský, veskrze pozitivní dojem z jeho výstupu ještě umocnila prezentace fotografií, výmluvně dokládajících katastrofální stav některých objektů urbanisticky unikátního židovského města v době před rekonstrukcí. Srovnání předešlého stavu s dnešními rekonstruovanými budovami, jejichž počet pozvolna roste, působí pozitivním dojmem a nezbyvá než doufat, že jich bude i nadále přibývat a lokálně se podaří obhájit i v následujícím desetiletí status památky s mimořádnou univerzální hodnotou.

K obhajobě této značné kulturní hodnoty může přispět i připravovaný sborník. Celkově lze dvoudenní konferenci, jejíž součástí byla i vernisáž výstavy k výročí zápisu Třebíče do seznamu památek UNESCO, ocenit jako zajímavé setkání odborníků na historii, dějiny umění či památkovou péči, jež široké veřejnosti, ale i expertům ve veřejné správě a odborníkům na příkladu Třebíče prezentovalo mnohostrannou problematiku památek UNESCO.

Jiří Knap

II. vojvodovské setkání

Nový Přerov, 16. června 2013

Těsně s příchodem léta se na jihu Moravy ani ne po roce uskutečnilo v pořadí již druhé vojvodovské setkání uspořádané Občanským sdružením Vojvodovo ve spolupráci s Obecním úřadem Nového Přerova. Hlavními účastníky akce byli zejména bulharští Češi, jejich potomci a přátelé, kterým se již mnoho let nejenom profesně věnují

antropologové Lenka Jakoubková Budilová a Marek Jakoubek působící na Západočeské univerzitě v Plzni. Znovu tak v tento den ožil „duch“ vojvodovského společenství, jehož členové v letech 1945 až 1950 opustili Bulharsko a v rámci mezistátních dohod mezi Československem a Bulharskem přesídlili do československého pohraničí.

V kulturním domě v obci Nový Přerov se sešlo zhruba 130 lidí, pocházejících především z Mikulova, Valtic, Drnholce, Dolních Dunajovic, Vlasatic, Perné, Březí, Žabčic nebo Brna, zavítali sem ovšem i hosté z Plzně, Prahy či Ostravy. Ti nejstarší, kteří na vlastní kůži zažili odchod z Bulharska, již dávno dosáhli věku 90 let. Se svými prarodiči a rodiči dorazila i řada zástupců mladé generace, kteří sdíleli nadšení a zájem poznat více z česko-bulharské minulosti jejich rodů. Během celého setkání se tak z vyprávění starších mohli dozvědět mnoho zajímavostí o každodenním životě svých předků. K výborné atmosféře přispěla i rozsáhlá výstava fotografií vyobrazující všední i sváteční chvíle Vojvodovčanů ještě v jejich rodné obci. Expozice byla oproti minulému ročníku natolik početná, že byla rozmístěna nejen po celém předsálí, ale i ve venkovních prostorech kulturního domu. Opět se zde účastníci mohli probírat doposud neidentifikovanými fotografiemi a napomoci tak rozkrýt šero vojvodovské minulosti. Samotné sobotní vojvodovské setkání také bylo po celou dobu fotografováno a natáčeno. Dále si návštěvníci v předsálí i v hlavním sále mohli prohlížet výstavu dobových krojů, které i tento rok z vlastních zdrojů i z šatníků dalších rodaček nainstalovala Anna Svobodová (roz. Kovaříková).

Celou akci zahájila místostarostka Nového Přerova Milada Popelářová (roz.

Skaláková), které patří velké díky za poskytnutí zázemí a taktéž za hlavní podíl na celé organizaci i průběhu akce. Po paní Popelářové se řeči ujali Marek Jakoubek a Bořivoj Kňourek, bez nichž by se setkání jen těžko uskutečnilo. Slovo dostal i nejstarší účastník letošního setkání, triadevadesátiletý vojvodovský rodák Alois Filip. Petr Klepáček pak za pomoci prezenční listiny představil všechny přítomné rodiny. Příjemným zpestřením bylo hudební vystoupení dua manželů Pitrových, kteří společně zazpívali několik lidových písní a k nimž se po chvíli váhání přidali i někteří další hosté. Téměř všichni účastníci se chopili iniciativy a donesli na setkání celou řadu výborných česko-bulharských pochutin a desítky lahví bílého i červeného vína ze svých sklípků. Vedle toho zde byla díky manželům Marii (roz. Hružové) a Jaroslavovi Kubalíkovým možnost zakoupení *bozy*, *lokumu* či kravského, ovčího a kozího sýra – *sirene*. Nemalý zájem byl i o knihy týkající se vojvodovské historie. Na setkání dorazil i jeden speciální host, a to profesorka Judith Okely, britská antropoložka v té době hostující na univerzitě ve Vídni.

Iniciativa Občanského sdružení Vojvodovo v čele s Bořivojem Kňourkem a manželí Jakoubkovými umožňuje setkat se a zavzpomínat na minulost všem rodinám vojvodovských emigrantů i jejich přátelům, kteří vojvodovské kořeny nemají. Již desítky let tak přežívá tradice a identita jedné specifické skupiny lidí – Vojvodovčanů. Jistě budeme mluvit za všechny, když řekneme, že se již teď těšíme na další ročníky tohoto setkávání.

*Petra Bartáková, Anna Becková,
Olga Džulajová & Miroslava Nováčková*